

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ/REVIEWS

Doğan, R. (1999). İslamcıların eğitim ve öğretim görüşleri. Ankara: Bizimbüro, 209s.

Tülay YÜCEL*

E-Mail: tulayyucel11@hotmail.com

Kitap, 1870’li yıllardan itibaren Osmanlı Devleti’nde gittikçe güçlenen ve yazar tarafından “ideolojik davranış kümesi” olarak nitelendirilen İslamcılık düşüncesinin eğitim ve öğretim faaliyetlerine bakışı hakkında kapsamlı bir çalışma olarak dikkat çekmektedir. Aynı zamanda konu ile ilgili yapılmış ilk çalışma olma özelliğine de sahiptir.

Batı’da “Panislâmizm”, İslam dünyasında “teccid, ıslah”, Türkiye’de ise son yıllarda yapılan araştırmalarda “modern İslâm(iyet)”, “İslam’da reformist düşünce” gibi kelime ve terkiplerle ifade edilen İslamcılık yazar tarafından, “İslam’ı bir bütün olarak “yeniden” hayata hakim kılmak ve akılcı bir metotla İslam dünyasını Batı sömürsünden, zalim ve baskıcı yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden... kurtarmak, medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve eklektik yönleri baskın siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin bütününe içeren bir hareket” olarak tanımlanmaktadır.

Kitabın amacının, İslamcıların eğitim-öğretim görüşlerini ortaya çıkararak Cumhuriyet dönemi din eğitimi tartışma ve uygulamalarına etkilerini tespit etmek olduğu belirtilmiştir. Yazar, adı geçen dönemin sağlıklı ve ilmi esaslara göre tahlili için bunu yapmanın önemli hatta gerekli olduğunu hatırlatır. Çünkü ona göre, Cumhuriyet dönemindeki din eğitimi tartışmalarının kaynağında asıl olarak, siyasi ve fikri bir laboratuvar olma özelliği taşıyan II. Meşrutiyet dönemindeki fikir cereyanlarının görüş ve düşünceleri mevcuttur. Bunun yanı

* İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi.

sıra eserin, Türk düşünce tarihinde meydana gelen kırılmaların sebeplerine inmeyi kolaylaştırması da beklenmektedir.

Kitap giriş ve sonuç dışında üç ana bölümden oluşuyor. Birinci bölümde Çağdaşlaşma, İttihad-ı Anasır ve İslam, Osmanlılık, Milliyetçilik gibi dönemin en önemli tartışma alanlarına ilişkin İslamcılarının düşünceleri ve dayandığı temel ilkeler incelenmiştir. İslamcılar, İslam dünyasının gerileme halinde olmasını iç ve dış sebepler olmak üzere iki sebeple ilişkilendirmişler ve önerilerini de bu minvalde geliştirmişlerdir. Onlara göre, iç sebep Müslümanlara hakim olan tembellik ve gaflet, dış sebep ise Batı'nın kültürü, tekniği, rasyonel idaresi gibi maddi ve manevi bütün unsurları ile İslam dünyası üzerinde kurduğu ağır baskısıdır. Genel olarak bu tespiti yapan İslamcılar, Osmanlı Devleti'ndeki bozulma ve gerileme nedenlerini de taklit, cehalet ve tembellik ve ekonomik bağımlılık olmak üzere üç nedene bağlamışlardır. Bu çerçevede İslamcılarının vurgusu; İslam aleminin sosyal felaket, zillet, ahlaki ve toplumsal sefalet içinde olduğu mevcut tablonun izahı üzerinedir. Bu tablonun ortaya çıkma sebebi İslam değil, İslamiyet'in itikadiyatını, ahlakiyatını, içtimaiyatını, siyasiyatını zamanın ve mekanın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde tefsir ederek hayata geçiremeyen Müslümanlardır. Bu yüzden İslamcılar her fırsatta "İslamiyet mani-i terakki değildir" ilkesini izah etmişlerdir.

Çağdaşlaşma görüşlerinde ise İslamcılar, Batı'nın Ahlak ve maneviyatından, sosyal hayatından alınacak bir şey olmadığını hatta Batı'nın ahlaki çöküntüsünden Müslümanların kendilerini korumaları gerektiğini savunmuşlardır. İslamcılara göre, Batı'dan alınacak şey sadece fen ve teknik alandaki ilerlemedir. Bununla birlikte kalıcı ve gerçek bir ilerleme ancak, geriye yani İslam'a dönüş ile diğer bir ifade ile İslamcı bir Yenilik ile mümkün olacaktır. Buna ulaşmanın yolu ise eğitim-öğretim faaliyetlerinden geçmektedir.

İkinci bölüm İslamcılarının eğitim-öğretime dair genel görüşleri ile ilgilidir. Bu çerçevede, eğitimin tarifi, hedefleri, ilk, orta ve yükseköğretim, kadın eğitimi, harfler meselesi, dil öğretimi gibi ana başlıklar üzerinde durulmuştur.

Yazar bu bölüme, her şeyden önce İslamcılarının eğitimle kastettikleri şeyin bir İslam eğitimi olduğunun belirtilmesi gerektiğini açıklayarak başlamıştır. İslamcılara göre, Batı'dan alınacak ilim ve fennin içinde eğitim de vardır ancak bu eğitimin esasları İslam terbiyesinin esaslarına göre yeniden oluşturulmalıdır. İslamcılarının bütün eğitim tariflerinin merkezinde İslam ve devleti içinde bulunduğu durumdan kurtaracak insan modeli vardır. Bu anlamda eğitimi ruhu, akli ve bedeni bütünlük içerisinde ele alan bir süreç olarak değerlendirmişlerdir. Özellikle din ve ahlak terbiyesini de içine alan ruh

terbiyesi ile memleketi içine düştüğü ahlaksızlıktan kurtaracak dindar, ahlaklı ve İslam birliğini sağlayacak bireyler yetiştirilecektir.

İslamcılarının eğitimde geri kalışın sebeplerine ilişkin görüşlerini de madde madde inceleyen yazar daha sonra onların bu meselelere dair çözüm önerileri ile ilgili önemli analiz ve tespitlerde bulunmuştur. Buna göre, eğitimdeki hedefsizlik, metotlardaki yetersizlik hatta metotsuzluk, mekteplerdeki maddi ve manevi kalitesizlik ve eksiklik, eğitimin lüzumu ve önemine dair halktaki bilinçsizlik, anne-baba eğitiminde bilhassa kadın eğitiminde gösterilen ihmalkarlık, öğretimin muhtevastaki gerilik gibi daha bir çok faktör İslamcılar tarafından, genelde İslam özeld Osmanlı eğitiminin geri kalma nedenleri arasında sayılmıştır. İslamcılarının önerileri de yine bu çerçevede incelenmiştir.

Üçüncü ve son bölüm, İslamcılarının din eğitimi ve öğretimi hakkındaki görüşlerine ayrılmıştır. Bölümde öncelikle, İslamcılarının din eğitiminin gerekliliği konusundaki fikirleri değerlendirilmiştir. Yazara göre, İslamcılarının din anlayışları aynı zamanda onların “niçin din eğitimi” sorusuna ilişkin verdikleri cevaptır. Çünkü İslamcılar için din, bir milletin ruhu derecesindedir. Ruhsuz beden olamayacağı gibi dinsiz de millet olamaz. İşte din eğitimi, bir milletin ruhunu korumak, dinin esaslarını her sınıfın hal ve durumuna uygun bir şekilde öğretmekle olacaktır. Bu nedenle İslamcılar mekteplerde din öğretimini “farz” olarak kabul etmişlerdir.

Bu bağlamda mekteplerdeki mevcut din eğitiminin niteliği, metodu, din derslerinde okutulan kitapların dili, bilimselliği ve içeriği, kitapların yeniden yazılmasının gerekliliği, yine mekteplerde okutulan ilmiyal kitaplarının anlaşılmalığı, din dersi öğretmenlerinin durumu ile ilgili olarak yaptıkları tartışmalar mercek altına alınmıştır. Bu konular içerisinde İslamcılarının din dersi öğretmenleri üzerinde önemle durduklarını ifade eden yazar bunu, İslamcılarının din dersi öğretmenlerini o dönemin yaygın bir kanaati olan “din ile fennin birbiri ile uyuşmayacağı” fikrinin müsebbiplerinden biri olarak görmelerine bağlar.

Yine bu bölümde İslamcılarının medreselerdeki eğitim-öğretim ile ilgili görüşlerine de oldukça geniş yer verilmiştir. Yazara göre İslamcılar, medreseleri, islah edilmek suretiyle, yeniden sistemin merkezine taşımayı hedeflemişlerdir. Bu çerçevede, İslamcılarının, medreselerin öğretim metotlarındaki gerilik, öğretim muhtevastına hakim olan haşiyecilik, ulemanın nakilci ve ezberci tutumu, medreselere devam eden öğrencilerin (talebe-i ulüm) tembel ve amaçsız oluşu ve medreselerle ilgili yapılan islahatlardaki yetersizlik vb. konularla ilgili tartışma ve önerileri değerlendirilmiştir. Bölümde

ayrıca İslamcılarının yaygın din eğitimi ve öğretimi, ahlak eğitim ve öğretimi, mektep-medrese ikiliğine ilişkin görüşlerine de yer verilmiştir.

Kitapta çoğunlukla dönemin eğitimle ilgili terminolojisi kullanılmış ancak bazı durumlarda terimlerin bugünkü karşılıkları da parantez içinde verilmiştir. Çalışmadaki bilimsel üslup ve dil, güçlü hakimiyetini kitabın sonuna kadar hissettirmektedir. Tarih araştırması yöntemi ile yapılan çalışmanın bir diğer önemli özelliği de tamamen birinci el kaynaklardan yararlanılarak yazılmış olmasıdır. Bu çerçevede, Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşad, Beyanü'l- Hakk, Hikmet, Volkan, İttihad-ı İslam, Teârûf-i Müslimin, Ceride-i Sufiye, İslam Dünyası gibi dönemin öne çıkan mecmuaları ve Said Halim Paşa, Mehmet Şemseddin, Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, Said Nursi, Mehmet Akif, Mustafa Sabri, Musa Kazım gibi İslamcı görüşün önde gelen fikir adamlarının eserleri çalışmanın dayandığı temel kaynaklardandır. Bununla birlikte salt deskriptif bir çalışma olmaktan uzak olan eserde zengin bir analitik metodoloji sergilenmiş, İslamcılarının eğitim-öğretim görüşlerinin “yönü, muhtevası ve kalitesine” ilişkin detaylı bilgi ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

Baticılık, Türkçülük, Adem-i Merkeziyetçilik gibi II. Meşrutiyet dönemi siyasi ve ideolojik ekoller içerisinde en etkili ve kuvvetlisinin İslamcılık olduğunu ve bu etkinin özellikle Cumhuriyet dönemi eğitim-öğretim tartışmalarına kadar uzandığını iddia eden yazarın “II. Meşrutiyet Döneminde Baticılık alanının din ve eğitim-öğretim görüşlerinin değerlendirilmesi” üzerine yazdığı doktora tezi, II. Meşrutiyet dönemi eğitim öğretim faaliyetlerine ilişkin yayımlanmış makaleleri ve konu ile ilgili yönettiği yüksek lisans ve doktora tezleri hatırlanacak olursa alandaki tartışılmaz vukufiyet ve otoritesinden gelen bu sava yapılacak itirazların cılız kalacağı aşikardır.

Türk Modernleşme tarihinin önemli kesitlerinden biri olan II. Meşrutiyet dönemini “hala keşfedilmeye ve yorumlanmaya muhtaç bir dönem” olarak nitelendiren yazarın çalışmasında yaptığı keşif ve yorumlamalardan aldığı keyif ve lezzetin izleri, okuyucunun takip edebileceği belirginliktedir.

Ana eksenini eğitim olmasına rağmen yakın tarihin birçok önemli konusuna da ışık tutacak nitelikte olan eser, profesyonel anlamda veya yalnızca merak güdüsüyle konuyla ilgilenen herkes için doyurucu bir içerik sunmaktadır. Şu anda baskısı bulunmayan kitabın yakın bir süre içerisinde yeni baskısı beklenmektedir.